

ACC. N:R M.1947:135

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad

Härad: Adress:

Socken: Berättat av: Albertina Andersson,

Uppteckningsår: Född år i Stubbetorp, Aspa

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Fru Albertina Andersson, Stubbetorp, Aspa:

154

Jag hade mitt barndomshem uppe i Töreboda. Jag minns, hur de Lucia
där för en fyrtio år sedan klädde ut sig på Lucia och gick med ljus.
Det var en ung flicka, de klädde ut. Hon hade krona och vita kläder.
Hon hade även följe. De hade trätt väldigt stora kringlor över ar-
marna och hade med sig en kaffekokare, som de satte över elden på
varje ställe, dit de kom.

Plan över gårdstomten, Nynäs.

155

(Tiveden)

ACC. N:R M.1947 : 136.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Albertina Andersson,
Uppteckningsår: Stubbetorp, Aspa
Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Annandag jul gick de med ljusa stjärnan. Både pojkar och flickor gingo med. Somliga var utklädda. Där fanns kung och knekt och vise män och Judas. De voro så granna så, och Judas skulle ha en stor talltopp i huvudet. Eller kanske det var någon av de andra, som skulle ha det. Det Judas fick gjorde de fest på sedan. Jag tror inte det var någon bestämd dag för den festen. - Då de kommo till ställena och stodo utanför sjöngo de:

"Staffan, Staffan stelledräng."

Om de inte ville ta emot dem, vilket de dock nästan alltid gjorde, sjöngo de:

"Vi ser uppå er källarsprång, källarsprång,
att här har friare haft sin gång, haft sin gång."

"Vi se uppå er förstutrapp, förstutrapp,
att här ha friare sprungit kapp, sprungit kapp."

När de hade kommit in, sjöngo de "Goder morgon".

De gå ihop här än i dag första maj och tända eldar och roa sig.

Förr tände även eldar på juldagsmorgonen. Det var, när de for till julottan. De togo stora tunnor, som varit tjära i, och tände eldar på.

Valborgs-
mässan

Års-

ACC. N:R M. 1947:137.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Johan Pettersson, Stora
 Örnsjötorpet, Aspa
 Uppteckningsår: Född år 1842 i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den gamle torparen Johan Pettersson, Stora Örnsjötorpet, Aspa, berättar:

157

De hade mycket här förr en sorts hemapotek med örter, som de själva skaffade sig. Den ene lärde den andre. - Förr hade de mycket koléra. Min far, som tjänste fördräng, kolade vid en mila. Det kom folk och rökte sig, så att det inte skulle bita på dem. De kom ända från Askersund.

Hem-
apotek

På det ställe, där en människa hade frusit ihjäl, skulle de kasta på påkar och pinnar. - Jag har också hört, att döda har kunnat gå tillbaka, men det kan en nog inte tro på. Den, som är död, är död.

Dödastro

Många människor hade tomtar. De voro så underligt små. De drog både till och från. Tomtarna fick lov att ha beröm, och de skulle bjudas på, vad de ville ha. Det fanns ett särskilt ställe på gården, där de skulle ha sitt. De vistades i ladugårdshusen. De kunde komma fram, när de hade mjölkat. Då fick man lov att hålla för dem. Fick de inte, som de ville, så gjorde de illa sedan. De var granntyckta.

Tomtar

158

Det hände förr, att de kunde bli bergtagna för några dagar.

Bergtagen

ACC. N:R **M.** 1947:138.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Johan Pettersson, Stora
 Uppteckningsår: Född år 1842 i Örnshjörpet, Aspa

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Skogsrån ha varit synliga här. De äro så förfärligt vackra. Somliga ha sett dem så välsignat långa och stora, så att de räckte upp till topparna av ungsbogen. Men de voro så granna och vackert klädda, att det lyste med guld om dem. De, som såg dem, ville helst laga sig undan från de ställen, där de vandrade fram.

Skogs-
rån
158

De bakade förr till julen, så att de hade länge sedan under året. - Till julaften tog de in vackert granris på golvet. - Det hade man även varenda söndag. - När jag började att växa till, hade de inga julgranar. Det kom efteråt. - Jag är född 1842. - De, som kunde få tag i äpplen till jul, ville gärna ha det då. Det var ont om dem annars. - Kreaturen skulle ha litet bättre julaften. Hästarna, som man skulle åka efter till julottan, skulle ha brännvin, så att de blevo livade att trava. - Jag har hört sägas, att krittera stod och talade med varandra under julnatten. De jämrade sig för att de skulle svälta och fara illa. Men då var det ett kreatur, som sade, att de behövde de inte vara rädda för. - Vi bar in så förfärligt mycket ved julaften, att det skulle räcka över hela julen. Det var den bästa veden, som de hade gömt tills då. - I askan efter den, såg de, om någon skulle dö. Då var det spår i askan efter fötter och tår.

Jul

159

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 139.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Johan Pettersson, Stora
 Örnsjötorpet, Aspa
 Uppteckningsår: Född år 1842 i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sina/

159

Vinter-
kvällar

På de ställen, där jag var, hade de inga ljus. Men på håll gjorde de sig lankar. Till kyrkan gjordes ljus i klockaregården av kyrkevärdamororna. - När det kom skomakare och skräddare till huset, fick vi klyva fina, alnslånga tallstickor och med dessa sitta och lysa dem. Det var halvvuxna pojkar, som inte hade annat att göra, som fick sitta och hålla stickorna. Somnade de av, stack de dem med nålar och sylar, så att de hoppade högt. Kvinnorna satt vid brasan och spann. Husbonden och de, som slöjdade, satt också vid brasan och snickrade. Där gjorde de sina skaklar och görslagrepar. Spislarna var så stora och vida, att alla kunde se ifrån dem. När de satt där, sjöng de visor och berättade sagor och gåtor. Men jag har glömt dem alla. En visa, som de sjöng ofta, kommer jag ihåg litet av.

Rocken surrar, lampan brinner,
 vinterkvällen är så lång.
 Men likt rök den snart försvinner
 under munterhet och sång.

Veckans dagar är ej många,
 sönden få vi snart igen.
 Då får jag till kyrkan gånga.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 1947 : 140.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Johan Pettersson, Stora
Örnsjötorpet, Aspa
Uppteckningsår: Född år 1842 i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Träffa där min lille vän.

Ack, vad roligt det skall bliva,
när som gudstjänsten blir slut.-

När de sedan kom ut, tog de varandra i hand och talade om allt
nytt, som hade hänt.

Ack, vad roligt det skall bliva.
Liksom duvor i ett träd
sätta vi vårt bo förtroligt,
när vi en gång gifta bli.

Stanna rock, förbi är kvällen.
Slockna lampa, det är natt.

Sedan gömde sig i sängen under fällen och -- drömma sen. Godnatt!

De dansade mycket förr och spelade med fiol. Det var om lördags-
och söndagskvällarna. De, som inte hade fiol, fick alltid någon, som
hade röst att sjunga. De sjöng även mycket fula visor. Och de, som ha-
de svordomar och söp, gick för de bästa på den tiden. - Nu har det
bytt om. På 1850-talet kom ropare, som de kallade dem. De hade med

160
Vinter-
kvällar

161

Lek-
stugor

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M.1947 : 14/.

Landskap: Östergötland m.fl. Uppptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Johan Pettersson, Stora
 Örnshjörpet, Aspa
 Upppteckningsår: Född år 1842 i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

småböcker, som de gick med. Då började det bli annorlunda.

På annandag jul skockade ihop sig och gick från den ene till den andre i stugorna och sjöng. De ville ha brännvin, och det var det gott om då, ty det brände de i var stuga. - Ljusa stjärnan kunde de begagna både på jul och trettondagen. Då de gick med den, hade de olika tjänster. Det var en stjärnförare, och så var det Judas med pungen. De hade tre vise män, som skulle styra, så att de var ordentliga. Men när de inte hade ljusa stjärnan utan gick i mörkret, gick de hur som helst. - Det förekom ej heller några andra dagar under året, när de klädde ut sig på något särskilt sätt.

161
Staffans-
sjungning

Majstänger hade de jämt förr. Den klädde de midsommar-natten. Stången var rödfärgad och hade en flagga i toppen, som visade vädret. De borrarde in pinnar, fyra i kors på vart ställe. De klädde dem bågarna emellan med blommor och grönt och band och allt vackert de fick tag i. - En stångastump hade de vid vart hemman, om det var aldrig så uselt. Då voro de lika lystna på det både gamla och unga.

162
Maj-
stång

Fot. Gemmal bod, Olshammer.

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 142.

Landskap: Östergötland m. fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Johan Pettersson, Stora
 Örnshötorpet, Aspa
 Uppteckningsår: Född år 1842

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

I dymmelsveckan, när påskkäringarna voro ute, fick man inte äta någon mjölkmat. De, som det hade, åt mycket ägg istället. 163 Påsk

Det finns de, som ha sett påskkäringarna. Jag körde fordom uppåt Kvarnberget, mellan Kopparberget och Linde. Där träffade jag en gumma, som sade, att hon haft Märta Glädja i sällskap på ett dymmelsmöte. - De smorde på sig en sorts smörja de hade. - På ett gärde vid Torstorp hittade de ett tocka där smörjehorn. Han tittade på sina stövlar, som voro hårda och torra. Han hade inget att smörja dem med. Det var så fin smörja i hornet. Han började doppa fingrarna i det och klottra på stövlarna. Då buro de åt luften, och drängen stod på huvudet. - Käringarna började rusta sig i dymmelveckan för att kunna träffa varandra till den bestämda tiden. De färdades väl och samlade ihop på påsknatten. De höll efter, vad de ville ha, klippte fåren och så där. - Man fick lov alltid vid påsk ta en sticka med tjära på och stryka kors på dörren till fårhuset för att skydda sig mot käringar. Sedan hade de sitt för sig och hölls med det, de hade skrapat sig till. 165
 Men i min tid började det ta slut.

ACC. N:R M. 1947 : 143.

Landskap: Östergötland m. fl. Upptecknat av: Sven Liljehlad

Härad: Adress:

Socken: Berättat av:

Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Foton.

164

Dymmelkors på dörren till en gammal bod. Olshammar.

Figurerna utgöres av i träet intorkad tjära och äro synbarligen påmålade med i tjära doppade stickor.

Dörrar märkta med dymmelkors. Olshammar.

(Tillhöra boden på fotot på sidan 162).

ACC. N:R M. 1947 : 144.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Udenäs
Uppteckningsår: Född år 1854 i Udenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Carl Johan Ström på Udenäs ålderdomshem är född 165

i Udenäs 1854. Han berättar:

De voro mycket vidskepliga här förr, särskilt minns jag i det avseendet mina mor-och farföräldrar.

Min farmor talade om, att då de hade varit ute och Folk-
blivit gastkramade, skulle de ta av sig i bara linnat. Så tog de en medicin
björkriskvast och tände eld i nedre ändan på kvasten och svängde den
tre gånger motsols över huvudet. En eldglöd släppt tre gånger mellan
lintyget och nakna kroppen skulle också hjälpa. - De blevo gastkrama-
de genom att de stötte mot en gast eller dagståndare. Han hade blivit
överraskad av solen och fick stå, tills den gick ner.

Mot tillfälligt illamående virade man ullsaxen
i huvudduken och svängde den avsyls några gånger kring huvudet.

Man fick inte ha två förkläden på sig. Om en ha- Lyte
vande kvinna mötte en annan kvinna, som i hastgheten tagit ett förklä- 166
de utanpå det andra, vilket var olovligt, fick barnet fallandesjukan.
En havande kvinna skulle heller aldrig gå över gårdsgården eller kull-
fallna träd. Så många veckor, som fostret då var, så många år efteråt

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 145

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Udenäs
 Uppteckningsår: Född år 1854 i Udenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

skulle barnet få fallandesjukan.

166

Mot skärven hade de den boten, att de smorde de sjuka barnen med en smörja. som en klok rört ihop. Eller också hängde de en påse med något särskilt av flera sorter i omkring halsen på dem. Vad det var i påsen, visste blott de kloka.

Folk-
medicin

Här hade de kloka, eller trollgubbar och trollkärningar, som lagade till sorter. Det bodde en mycket skicklig i Sälseby. Ingen fick veta vad de rörde ihop. Brännvin skulle de ha med sig till dem.

Kloka

De, som voro missbildade både till kropp och förståndet voro bortbytingar. Det hände nämligen vid obehagade tillfällen, att trollen tog barnen. Här har jag inte hört något botemedel mot detta. Men jag var några år i norra Jämtland. Där grävde de ett hål genom åkerrenen, som de drog bortbytingen igenom.

Bort-
bytingar

Trollkärningar och trollgubbar kunde även förgöra ovänner åt folk. De kunde även framställa deras bilder i brännvinsglas och sticka ut ögonen på dem. - Var det något stulet, kunde de även finna det.

Kloka

Mjölkode inte korna, var det säkert någon av grannarna, som hade en mjölkare. Mjölkharna voro konstgjorda av vissa personer, som kunde det. Ville de veta, vem som hade mjölkharen, fick de gå till en klok och få besked.

Mjöl-
kare
167

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 1947 : 146.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Undenäs
 Uppteckningsår: Född år 1854 i Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det fanns vissa personer, som höll sig med tomtgubbar. Den, som hade en eller flera sådana, blev förmögen. Ty tomtgubbarna drogo alltmöjligt från grannarna till dem. Säd och annat. De skulle underhålla tomtarna med söt mjölk och bullar. De satte merendels ut det i ladugården. Mjölk skulle de hålla upp åt dem varje kväll, då de mjölkade. Vissa personer uppgåvos ha tomtar. Tomtarna voro mycket små till växten och gingo klädda i gråa vadmalskläder och röd topphuva. De arbetade om natten. - Det finns en berättelse, om att bonden såg tomtarna en gång, när de kom. En av dem pustade av det lilla grandet han bar. Det tyckte bonden ej var något att pusta över. Då sade tomtten till honom, att han nog skulle få se, vad han fick dem förutan. Han blev också barskrapad. - Det fanns inte några sådana, som bodde under jorden. Utan de bodde ovanpå, i ladugården. - De, som hade dem, hade alltid tur med djuren. Tomtarna ryktade dem och vårdade dem. Sådana hästar, som hade stark manväxt, brukade ibland få manen hoptovad i flätor. Det kallades för tomtedflätor. De fingo inte röras, då blev tomtarna otåliga. Och man fick för allt i världen akta sig för att bryta med dem. - Uppe i Norrland i fjälltrakterna i Jämtland, där jag var för fyrtio år sedan, kalade de dessa för underjordiska eller osyn-

167
Tomtar

168

Under-
jordiska

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 1947 :147.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Undenäs
 Uppteckningsår: Född år 1854 i Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

liga. De hade hela byar och gårdar och levde i familjer. Man hade hört
 bjällrorna, som de hade på sin boskap. Man hade även sett dessa krea-
 turshjordar och hört, när de lockade på dem. - Här levde inte tomtarna
 så.
 Troll fanns det däremot av båda könen. Därborta i Hökaber-
 get vid Sättra bodde det bergatroll. Det var en grotta av nedfallna
 block där. Man trodde, att det var ingången till deras boning. Det
 fanns de, som hade varit där och sett deras ingång. När jag var pojke
 och gick därförbi, kände jag mig alltid litet kuslig. - Nere vid Sättra
 i ett annat berg bodde en bergtrollsfamilj. De stod i förbindelse med
 Sättragårdens befolkning. Trollen kom fram till gården och lånade bröd
 och mjöl och matvaror, när det fattades. Och det var fråga om, om inte
 gårdsfolket lånade av trollen också, när det fattades för dem. De stod
 i mycket intimt förhållande till varandra. - Den gamla kyrkan i Unde-
 näs brann. I den skulle det ha varit tre klockor. Det fanns troll uppe
 i Tiveden, som inte tyckte om klockljudet. De togo den största klockan
 och sänkte ned i Klämsjön.⁺ - De ha försökt att draga upp den med två
 tvillingoxar. Men under tiden, de arbetade därmed, fick de inte ge ett

168
Under-
jordiska

Troll

169

Skatt

⁺ På generalstabens karta: Flemsjön, en skogsgöl mellan Undenäs
 och Karlsborg.

ACC. N:R M. 1947:148.

Landskap: Östergötland m. fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Undenäs
 Uppteckningsår: Född år 1854 i Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ljud ifrån sig. Då ställde trollen till den ena konsten efter den andra, så att de inte kunde tåga, och var gång de gav ett ljud ifrån sig, sjönk klockan tillbaka. - En gång var det två behjärtade män, som skulle göra ett försök. Under det de höll på, kom en halt tupp dragande med ett halmläss. Han frågade, vad de gjorde. Den ene svor till och bad honom dra iväg. Sedan var det förgjort. Och sen vet jag inte, om det är någon, som har försökt mer.

169
Skatt

Men sådant här, liksom all vidskepelse, kan de vara uppe i Tiveden. Där har det behållit sig bättre.

170

Borta vid Skagen vid Unden finns en landtunga av sten, som går väldigt långt ut. Man sade, att det var jättar, som skulle bygga en brygga över Unden, men inte kommit längre. - Udden kallas Skagarump.

Jättar

Skogsfru, skogsrå och skogskäring är detsamma. - Det fanns till och med historier om, att det var män, som hade samlag med sådana därrå. En gammal smed vid Sättra skulle ha stått i förbindelse med en sådan skogsrå. Mellan Sättra och Edet i skogen norr om Viken skulle han ha en koja och just där skulle han stå i förbindelse med henne. - Vid Brännhulta äng fanns det också ett sådant fruntimmer. Gamle Bös tjänste i Brännhult och var vid en grind i skogen ofta illa ansatt av den

Skogs-
rå

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 1947 :149.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Undenäs
 Uppteckningsår: Född år 1854 i Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

där käringen, så att han kallade henne Bösa käring. Men han stod inte i förbindelse med henne, som smeden Bergström. Han var ofta full. En gång gick han in i en hölada och lade sig. Han hävdes ut gång på gång. Det var den där käringen. - Dessa fruntimmer voro framtill mycket fina men baktill som ett baktråg. - Hustrun till Bergström hade fullt och fast klart för sig, att mannen stod i förbindelse med skogsrådet. Men hon var mindre utvecklad till förstånden.

170
Skogs-
råd
171

Även sjöjungfrun eller sjöfrun har många av de gamle sett. Hon brukade ofta segla på Viken och särdeles ofta på Vättern. I den väldigaste storm var hon ute och seglade. - Till den övre delen var hon som en människa. Men till den nedre liknade hon en fisk. - Hon kunde uppväcka storm. När det var vindstilla, kunde skepparna ropa: "Blås Kajsa!" - Det var för att förarga henne. Det kunde då bli så väldig storm, att de fingo svårt att klara sig. - "Blås Kajsa," har sedan blivit ett ordspråk. - Man såg lätt, när det var sjöfrun, som var ute och seglade. Det var en så snygg båt, och seglen voro mycket vita, så att man kunde känna igen henne på dem.

Sjöfru

ACC. N:R M. 1947 : 150.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Udenäs
 Uppteckningsår: Född år 1854 i Udenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

De, som äro i syne, kan se en likfärd, om någon skall dö en 171
 en tid efteråt. - Snickarna, som gjorde kistor, märkte innan ett döds- Döds-
 fall inträffade, att det skulle bli ett sådant. Det rörde sig och knäpp^{tro} 172
 te i verktygen, som man skulle göra kistan med. - Man lade en psalmbok
 på bröstet av den döde, då han stod på bår. - Den, som var behäftad
 med en växt eller så, tog den dödes hand och lade på det där. Så sade
 man något. Man bad väl den döde ta med sig det. - När någon begravdes,
 skulle man gå och strö linfrö på vägen, där liktåget dragit fram. Då
 skulle han ej komma tillbaks. Det har brukats även under senare tid.-
 En självmördare skulle grävas ned på norra sidan av kyrkan. Han fick
 ej bäras genom porten utan över stenvuren. Han fick ingen klockring-
 ning.

Gubbar, som varit särskilt för brännvin, skulle alltid ha en
 plunta med sig i graven. Likaså stål och flinta och tobakspung.

För att hindra spöken ta sig in, skulle det på tröskeln läg-
 gas en sax eller kniv eller överhuvud taget något av stål samt en
 psalmbok. - En gumma, som dog på ålderdomshemmet för en månad sedan,
 gjorde det här.

När de bakade och det bildade sig falaska utav sotet på väg- 173
 garna i spiseln, och de där flagorna fladdrade för vinden, skulle det

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R **M.** 1947 *157.*

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Undenäs
 Uppteckningsår: Född år 1854 i Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

snart bli lik, även om inte i släkten.

173

Lussedagen skulle de upp så tidigt, att de skulle äta sju frukostar innan dager och tröska på logen dessemellan. Det skulle även bakas särskilda lussebullar, och det brukas än i dag.

Lucia

De brukade baka så mycket till jul, att det räckte länge. De hängde upp brödet på stänger till torkning. Ju fler sådana där stänger de hade, ju förmögnare ansågs de för.

Jul-
bak

Vid jul var det sed under min mor-och farföräldrars tid, att halm skulle bäras in, och därmed skulle hela golvet överklädas. - Det gjorde, att det blev snyggare till julen, ty de skurade aldrig golvet på den tiden, men väl taket. - De använde sig inte då av julgran. Men de stöpte julljus med tre grenar. - Hade någon i familjen dött under föregående år, tändes julafton ett särskilt ljus till honom. Slocknade det ljuset vid midnatt, hade den döde varit hemma på besök. Fick det brinna hade han ej varit hemma. - På julafton, då man satt sig till bords, kunde någon gå ut och titta in genom fönstret. Såg han då någon utan huvud, skulle denne dö under året. - Husdjuren skulle ha bättre mat under julen. - Ett rovdjur skulle aldrig riva

Jul

174

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 1947 : 152.

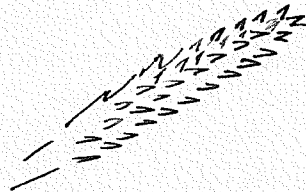
Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Undenäs
Uppteckningsår: Född år 1854 i Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

något annat djur på julnatten; den natten skulle alla vara fredade.
De skulle laga sig till kyrkan på julmorgonen med särskilda bloss. De
höggo dem till flisor, som hände ihop, ungefär på följande sätt:

174

Jul

Det var ingen tjära eller så på dem. Det var bara trät.

Annandagen började de vid midnatt att gå och sjunga. En del ha-
de ljusa stjärnan med och voro utklädda. Men många sjöng utan ljusa
stjärnan och klädsel. De sjöng julvisan:

Staffens-
sjungning

Guds son är född
i Betlehem på denna dag
alltefter Guds eget välbehag
och vorden kött.
Av blotta gunst och nådi
är han oss sänd till nåd och tröst

Barritz's
juleqväde

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 153.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Undenäs
Uppteckningsår: Född år 1854 i Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och haver från all våde
all världen återlöst.
----- och det följande.

175
Staffans-
sjungning

De sjöngo även:

Goder morgon, goder morgon både herre och fru!
Husbonde matmoder vara lustiga nu.
----- och de andra verserna,

som jag har glömt. - Men merendels sjöng de endast den förra. - De
blevo inbjudna och trakterade och gingo så vidare. - Det brukas än i
dag på en del ställen häruppe. Det har kommit sångare till ålderdoms-
hemmet här, sedan jag kom hit, och sjungit annandagsnatten.

Blev de ej mottagna, sjöng de på en annan melodi:

Jag ser på eranskorsten vit,
att eran doter är skit, skit.

Trettondagen sjöng de också på sina håll, har jag hört,
men det brukades inte här, som jag vet.

Sångarna, som voro utklädda till Judas och allt det där,
kunde även ha en karl utklädd till bock, som körde in före dem på
på alla fyra.

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 154.

Landskap: Östergötland m. fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Undenäs
 Uppteckningsår: Född år 1854 i Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Tjugondag Knut skulle julen dansas ut. Det blev då litet festligt, och de unga skulle ha en danstillställning. De lade ihop tillsammans och köpte litet, som de bjödo på. Tjänarna kunde även få litet av husbondefolket, och ungdomen kunde även få med sig litet hemifrån.

Det fanns särskilda märkesdagar på vintern, då man kunde förutsäga hur skörden skulle bli och det ena med det andra. Men det minns jag ej.

På långfredagen skulle de slå varandra med björkris på morgonen. Men det fick lov att vara någonting till karbasen, brännvin eller så. Det gick inte an att komma med riset annars.

På långfredagen skall man ej äta mjölkmat, ty då blir det värk och lidande under årets lopp.

Påskan skulle gröten vara kokt om påskafton, innan solen gick ner, annars kunde påskkärningen komma och orena i grytan. De reste efter sedan solen gått ned. De reste grensle på en sopa eller kvast genom skorstenen och foro till Blåkulla. De hade litet trolltyg i ett horn. De hade varit på kyrkklockan och stulit malm, och annat hade de också i. Det skulle vara att smörja kvasten med. så att den reste sig genom luften. Man försökte skjuta ned dem, och det brukas än att skjuta

175

Tjugon-
dag
KnutDagar
för
varselLång-
fredags-
ris

Påsk

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 155

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Undenäs
Uppteckningsår: Född år 1854 i Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

påskafton. De tände även eldar på höjderna. - Häxorna hade något fest- 177
ligt vid Blåkulla. Maten de fick där skulle vara ormar och grodor och Påsk
allt otäckt, som kunde finnas. Men det såg inte de själva. - Deras
första resa var natten mellan torsdagen och fredagen. Sedan foro de
ytterligare två nätter. Var det då så, att de ej hunno tillbaka till
soluppgången, kunde de ej resa i luften, utan fingo luffa.

Det finns ett ordspråk, att tranan bär ljus i sängen. Det är 178
den fjortonde mars. Då skall man ej behöva tända ljus, utan stiga upp
och lägga sig vid dagsljus. Våren är då kommen.

Första maj skulle man dricka mærg i benen.

Vid midsommar tog man in grönt och klädde hela stugan med.
Kring sängarna skulle bli som en lövsal. - Ungdomen skulle klä sig
majstång. Det var en omålad stång, som de från ovan till nedan virade
en sammanhängande girland av blåklint, prästskallar och andra blommor
och grönt i spiral omkring. På flera ställen hade man borrar in stora
bågar parvis mot varandra. De voro behängda med äggskal och brokiga
rämsor. När midsommardagen var över och kransarna visnade tog man ner 178
alltsammans, och stången fick stå naken den övriga tiden av året. -
Var det riktigt, så gjordes det fast ett bräde nedtill på stången,

Tranen

Valborgs-
mässaMaj-
stång

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 156.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Carl Johan Ström, Undenäs
 Uppteckningsår: Född år 1854 i Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

där spelmän skulle ha sin plats. - Jag var en gång uppe i Godegård;
 där satt spelmännen uppe i stängen. - Det skulle vara på större stäl-
 len, herrgårdar och så, de hade sådant här. Hela tillställningen, med
 stång och dansen, kallades för midsommarsvaka.

178

Maj-
stång

På vintern förr, när kvinnorna satt och kardade och spann
 vid tyresticorna och männen satt på sin kant och slöjdade, var det hi-
 storier i gång. Den, som då kunde berätta mest, blev styret inom fa-
 miljen. En sådan fattade man mera behag till, att han hölls förmer än
 de andra. De brukade då sjunga: "I låga ryttartorpet". Om soldaten,
 som gick ut i kriget och blev officer. När han kom hem var han guld-
 smide. Han bad att få låna hus över natten, men hustrun kände honom
 ej. - Gissgåtor begagnade de mycket. - De berättade även mycket om
 trollprinsar och prinsessor. Om Tummeliten och Askefis berättade de
 även. - Det var en historia om en, som gjort förbund med gubben F. Den-
 na skulle göra något, jag har glömt vad, på en viss tid. Sedan skulle
 de andra tillhöra gubben F. Men han lurade honom. Jag minns inte, hur
 det var han svängde sig.

Vinter-
kvällar

Sagor
och
gåtor
179

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 157.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Albert Johansson, Undenäs
 Uppteckningsår: Född år 75 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Torparen Albert Johansson, Undenäs, är en 75 års man, som i unga dagar seglat på Vättern. Hans torp heter Björkenäs, men kallas vanligen "Kobo". Men det får man ej säga, så att han hör det, då blir han ond.

Man ser tydligt, att här har varit mycket folk före digerdöden. Överallt här uppe i skogarna norr om Viken har det varit odlat. Man ser märken efter svedjelanden. Men det var så tidigt, att de knappt förstod att sve! De plockade ihop stenrösen och hackade litet emellan. Dessa stenrös ligger kvar än.

Det var så mycket folk förr, som misskötte sig. De drack så mycket brännvin. Kyrkstöten sålde brännvin utanför kyrkdörren. När de kom in till gudstjänsten, var de bra påmålade, så de somnade. Klockaren hade alltid sin butelj under trappan till orgelläkteren. Full var han som ett fat, när han sjöng de sista psalmerna. Han tog sig en mellan var psalm, och när predikan var slut, hade han vanligen tömt buteljen.

Uppe vid Björstorp hade de en tomtegubbe. - Sådana drog ifrån dem, som de inte tyckte om, till dem, som satte ut lite mat på julafton till dem. - Bonden i Björstorp skulle en gång sätta sig på lur för att få se tomten. De hade väl misskött honom också. Min gamle

179

Bygde-
för-
hållan-
den

Sedligt
tillstånd
180

Tomtar

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 158.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: _____ Adress: _____
 Socken: _____ Berättat av: Albert Johansson, Udenäs
 Uppteckningsår: _____ Född år 75 år i _____

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

far talade om det. Bonden tog hunden med sig och satte sig i ladugården. Hunden skällde och bet tomten. - "Tasse ta fort, tasse ta allti-hop!" sade tomten och lade till hunden. Bonden fick sig sedan en väldig örfil, när han gick ut.

Min far var skräddare borta i Björstorp. En kväll, när han kom hem, berättade han, att en liten svart hund hade följt honom. En käring, som hörde det, sade: "Tyst, tyst!" - Hon tog sopkvasten och tände glöd på i ändan och svängde den kring far min. - Det var nog något i alla fall, för far min låg sjuk sen. De kallade det för att bli gastkramad. De hade råkat ut för möte.

De där tre stjärnorna, som syns rakt i söder om kvällarna i januari och februari⁺, kallas Tre vise män. Så var det Karlavagnen och Nordstjärnan, som var i grad med bakhjulen på Karlavagnen. Jag vet också en liten grupp av stjärnor, som kallas Sjustjärnorna. De sitter så tätt. - Det där stod man och såg på under nätterna ute på sjön.

Man såg mycket väl på luften, om det skulle bli storm. - Före storm brukade det alltid rassla litet i kättingarna eller i tåg-virket. Det hade man till varning.

180

Tomtar

181

Folk-
medicinAstro-
nomiVarselom
oväder

⁺ Bältet i Orion.

ACC. NR M. 1947:159.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Albert Johansson, Undenäs
 Uppteckningsår: Född år 75 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jag har själv satt in mast i båtar och lagt under en
 tioöring eller så. - Härnere vid bryggan låg en galeas vid stranden.
 I kölsvinet låg det pengar. - När de bygger ett skepp sätter de först
 kölen, sedan sätter de bräder för sidorna, och sedan lägger de kölsvi-
 net, en stor grov bjälke, över. I den fästes masterna, och i hon, som
 upphöggs i bjälken, och i vilken masterna fästes, nedlades pengar.

181

Båt-
bygge

182

Ville man ha vind, så ropade man alltid: "Blås Kajsa!"
 Då kom det alltid någon liten kåre.

Sjöfrun

Jag har hört talas om en fiskare uppe från Vättern,
 som gick över sjön från Vadstena. Han såg sjöjungfrun. Hon gick tre
 gånger omkring båten. Hon hade så vita och fina bomullsstrumpor.

En av dem, som seglat med mig, gick en gång med en
 skuta, vars kapten, stod i förbindelse med sjörådet. Han sade, att dör-
 ren skulle öppnas, om det blev vatten i skutan. Det stämde också. Sku-
 tan var en gammal sörp. Det hände en gång, att den mannen, jag kände,
 vaknade av att dörren sprang upp. Det stod då vatten till högt uppe
 på masterna.

Jag hade en broder, som hade en slup, som seglade på
 Jönköping. Han var på nerfärd söderut och såg plötsligt en seglare,

Spök-
skepp

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 160.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Albert Johansson, Undenäs
 Uppteckningsår: Född år 75 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

som seglade upp i vild storm på Östgötasidan. Min broder hade stor fart, 183
 men det var ingenting mot den. Plötsligt försvann den. Min bror förlo- Spök-
 rade också. När han kom ned till Jönköping blåste det så, att man inte skepp
 kom in i hamnen, utan slupen strandade öster om den. Den gick förlorad.

En annan av mina bröder seglade en gång på Vättern. En segla-
 re for upp i stormen och seglade förut. De endast följde efter den, ty
 de tyckte, att den hade samma kurs som de. Plötsligt försvann den, och
 de hade stranden alldeles förut.

Det var en skeppare, som kom från Karlsborg i rykande storm. Sjörå
 Han skulle in till Motala. Det var Dahlströms gamla ruttna skuta. Van-
 terna, som höll upp masterna, var så ruttna, att de höll på att sprin-
 ga av. Vid svängen in till Motala^v var det en karl, som stod och höll i
 vanterna, så att de höll in till Motala. - Det var ett sjörå förstås.

Annandag jul på morgon sjöng de i min tid mest en andlig vi- Staffans-
 sa: "Guds son är född på denna dag." - Men de förstodo ej att det var sjungning

allvar, utan de gjorde det på skoj rent spydigt, när de gick på annan- 184
 dagsmorgonen. - En annan visa, då de sjöng, började: "Staffan var en
 stalledräng." Men den sjöngo de inte så ofta. Det var på mina föräldrars

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : /6/.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljebblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Albert Johansson, Undenäs
Uppteckningsår: Född år 75 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tid de sjöng den. "Ingen dager synes än, men stjärnorna på himmelen
de blänka," sjöng de. De hade även då ljusa stjärnan. - De sjöngo ock-
så: "Goder morgon, goder morgon, både herre och fru,
husbonde, matmoder vara lustiga nu."

184
Staffans-
sjungning

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 :162.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Anna Hellgren, Prästfallet
 Undenäs
 Uppteckningsår: Född år 74 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Kära mor Anna Hellgren i Prästfallet, Undenäs, berättar:

184

Våra pojkar här går än och sjunga ibland på annandagsmorgnarna vid jul. De går både pojkar och töser och går till bekanta och sjunger och spelar fiol. De sjunga då julsången. Den börjar:

Staffans-
sjungning

"Guds morgon här,
 vårt nådiga herrskap allihop!
 Det gör vi till ett fröjderop.
 Guds morgon här!"

Pojkarna har den uppskriven, och det har alla ungdomarna här omkring, som brukar vara ute och sjunga.

Långt tillbaka medan jag var barn, sjöng de: "Goder morgon, goder morgon." Då hade de även ljusa stjärnan och sjöng "Staffan" annandagen. - Före min tid red de och voro utklädda, då de sjöng Staffan. En var utklädd till Judas. Han hade en penningpung och tiggade pengar. Men det skulle egentligen ha varit trettondagen. De gjorde det väl förr på trettondagen. Men se, sedan blev det hoprört.

För lång tid tillbaka gick de även in i ladugården. Det var inga lås för ladugårdarna då. Hos dem, de tyckte om, gjorde de rent i ladugården. Men var det så, att de inte tog emot dem väl,

annan-
dags
upptåg

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947:163.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Anna Hellgren, Prästfallet,
 Udenäs
 Uppteckningsår: Född år 74 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tog de och öste gödseln upp till huvet på kreaturen. - Men det var långt före min tid, och jag är sjuttiofyra år. - Jag minns, sedan jag var tio-tolv år, att de gick med stjärnan. - De red annandagen också förr, sedan de lagt bort trettondagssjungningen. - Om de då fick något, bjöd de ihop några stycken till tjugondagshelgen. - Det var mycket vanligt förr, att man bjöd varandra till sig i tur och ordning. Jag tjänste hos prästen i Vångs prästgård här i Udenäs, och de fick allt låta oss bjuda hem några till oss. Sen fick dessa bjuda igen. Förr voro folk intresserade av, att ungdomen skulle få komma samman och roa sig. Då spelade och dansade vi och hade kalas.

Tidigt på lussedagen klädde de ut sig i vita skjortor med långa ärmar och vita mössor med krona och ljus. Det gör de än i dag, fruntimren. Så hoppade de upp ur sängen, och den, som kom sist upp, blev "lusa". De skulle äta sju frukostar innan dager. De hölls på logen och trask och fick maten till sig där. Men med arbetet blev det inte mycket bevänt. Ty de hölls mest med sådana där ordningar.

Jag minns att de någon gång för ro skull även under en annan dag av året klädde ut sig i krona och bjöd varandra. Det var på våren, men jag kan inte säkert säga vilken dag. Men det var då tranan bar ljus

185
Staffans
skadaTjugon-
dags-
helgenTjugon-
dag
Knut
186

Lucia

Vår-
fest

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 164.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Anna Hellgren, Prästfallet
Undenäs
Uppteckningsår: Född år 74 år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

i sängen, som de sade. - De hade en krona av papper med ett par tre
ljus i, som de bar på huvudet, och gick och bjöd varandra bittida
på morgonen med kaffe. - Det var här i socknen.

186
Tranan

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 165.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Westberg, Nya Kvarntorpet,
 Undenäs
 Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jag frågar torpare Westberg i Nya Kvarntorpet, Undenäs, efter "julvisan". Han lämnar en anteckningsbok, vari den finns avskrivnen. Anteckningsboken tillhör hans son, som skrivit av visan ur en kamrats handskrivna visbok. - Jämte moderna slagdängor och diverse poesi av ungt datum är "julvisan" nedskriven i unge Westbergs anteckningsbok. Den är indelad i strofer, men ej i vers.

187

Julsång.

Guds morgon här vårt nådiga herskap Allihop det gör vi till ett fröjderop Guds morgon här, vi sjunger och vi trallar på denna stora högtidsdag vi önskar att det vorde vårt herskap till behag.

Borritzs
Jule-
Qvåde

Guds son är född i Bettlihem på denna dag allt efter Guds eget välbehag och vordet kött av blotta gunst och nådi är han oss sänd till hjälp och tröst som haver från all våda all verden återlöst.

Och himla bud i englar och härskaror med förkunna frid på jordene och pris Gud, med edra engla tungor med harpor och basun i jul jag hjärtligt lovsjunger och prisar herren Gud.

188

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 /66

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Westberg, Nya Kvarntorpet,
 Udenäs
 Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När englors kor betygande sin stora fröjd lövsjung om Gud i himlens höjd med glädje stor så är den aldrig värdig att nånsin äga mål och jul som är vorden värdig att prisa herren Gud.

188

Borritz's
Jule-
Qvæde

När englars kor betunga sin stora fröjd lovsjung om Gud i himlens höjd med glädje stor så är den alldrig värdig att nånsin äga mål och jul som oss är vorden värdig att prisa herren Gud.

De vise män och hedningar av Österland som kommer ifrån Mediam till Bettlihem upp låter sina håvor av största hjärtans rörelse och skänkte honom gåvor guld myrran rökelse.

Ack hjärtans fröjd ty låt oss alla vara glad med de herdar gå åstad med hjärtans fröjd och följa stjärnan efter som är vårt Gudsords klara ljus på vägen jämn och rätter till herrans hellge hus.

189

Ack kärleks Gud när jag din godhet tänker på mitt hjärto billitt brista må och kärleks Gud som så har älskat värden att du dig själv i döden gav och under gick den färden att helga så vår grav.

Wälkom hit min Gud min bror min frälsarman till jorden ifrån himmelen välkommen hit fast dina lemmer späda i krubban lades ned på strå vill dock din kärlek glöda var en dig skåda får.

Din nedrighet skall göra mig i himmel-rik och dina helga englar lik i evighet du vill att dig förnedra på det att du oss upphöja

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947:167.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Westberg, Nya Kvarntorpet,
Undenäs
Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

må vad oss mera hedra än livsens krona få.

Låt oss begå och fira så vår Julafäst att Jesus själv må bli
vår jäst jag önska må så kan oss inte tryta välsignelse i råd och dåd
ty han vill med oss byta sin kärlek och sin nåd.

Hans stora namn det är Jesus en frälsare en meniskoven en
Älskare det är hans namn det namnet även nämndes och första gången ta-
las om när Gabriel utsändes och till Maria kom.

På detta namn beror ock all vår salighet som skriften nogran
säga vet i detta namn, ju alla släkten varda som uppå jorden finnas må
välsigna dig och spara att himmelens glädje få.

En härlig törst att han som är vår frälsare skall en gång bli
vår domare och härlig törst när han i skyn skall komma med makt och
stor härlighet att giva ond och fromma sin lön i evighet.

För jesu död låt oss vår tid väl ackta på att ej vår lampa
slockna må för Jesu död när brudgummen skall komma att då vår lampa
brinna må och vi med alla fromma i salen få ingå.

Slut JW Westberg

189
Borritz's
Jule-
Qvæde

190

ACC. NR M. 1947:168.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Lovisa Johansson, Lerbo-
 fället
 Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Gamla Lovisa Johansson i Lerbofallet, Undenäs:

När de nu går omkring här och sjunger annandag jul, sjunga de: "Guds morgon här." Men förr sjöng de ej den julvisan utan en annan. De gick i gårdarna med ljusa stjärnan på den tiden. En var utklädd i en päls till Judas med pungen. Han gick omkring med hatten i hand och tiggde, när de hade sjungit. - Jag tjänte i Svingersta i Nerike. Där hade de även ljusa stjärnan och allt det där. Ljusa stjärnan var ett såll med ljus inuti. Utanför var det spännt papper. Runt omkring på kanterna var det rutor av olika färger, rött, vitt och blått. När de stodo utanför och höll upp den mot fönstret och snurrade på den (ty den snurrade på en stång), blixtrade det in i många färger. De sjöngo då: "Staffan Staffan stalledräng," och varje vers slutade med: "allt för den ljusa stjärnan." - Det tyckte jag passade bättre för julen än det här nya. - I Nerike hade de även med en flaska, som de tömde brännvinet i. - Här i Undenäs hade de tolv apostlar. Judas gick omkring och tiggde pengar. Sedan var hela byn ihop till juldansen. De skulle då vara på ett bestämt ställe för året. De turades om med det olika år. - De skulle dansa en hel vecka. - Ändå längre tillbaka i tiden sjöng de en annan sång på annandagsmorgonen. Den började: "Goder morgon, goder

190
Staffans-
sjungning

191

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 169.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Lovisa Johansson, Lerbo-
fallet
Uppteckningsår: Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

morgon, både herre och fru!"Men det minns blott mycket gamla, som äro 192
nittio år, eller så.

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 170.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Stråhle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Frans Oscar Stråhle är född 1846 i Fräckestad, Undenäs. Där har han vistats hela sitt liv. Han tillhör adliga släkten Stråhle av Sjöared och bor nu i ett torp på de gårdar hans fäder en gång ägt. Han visar mig sin stamtavla, som går tillbaka till 1000-talet, samt en gammal adelskalender med sin släkts vapen. Han är mycket stolt av sig och vill ej veta av något underhåll. Han livnär sig nu som orgeltrampare i sockenkyrkan. - Han berättar:

På lussemorgonen togo de till sitt julbrännvin. Den, som kom först upp blev "lusa". De skulle den dagen ha sju frukostar medan de tröskade. - Tröskade gjorde de hela vintern från klockan två till klockan sex på morgonen. - De hade en stor stenhall i ett hörn på lo-gen. På de lade de tyrestickor, som lyste dem. - När de hade blött upp maltet till julabrygget, dro^g de med en sådan spingsticka, som de eldade med, ett kors över brygget. Annars skulle det brännas vid för dem.

De skulle till jul baka så mycket bröd, att det räckte till Varfördagen.

Far min berättade, att de till jul förr bar in halm och bredde över hela golvet. I den skulle de ligga julnatten. Somliga sängar skulle vara åt de döda, sade de. - Det var på några ställen stugorna

192

Lucia

Jul-
bryggd
193

Julbåk

Jul

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 17/.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Strähle
 Uppteckningsår: Född år 1846 ; Fräckestad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

brann upp för dem. Elden kom i halmen. De voro fulla alla.

193

Strax innanför dörren bredde de litet aska julkvällen. Om det Jul
 var spår i den på morgonen, och de spåren vätte inåt, skulle någon Staffans-
 ny bli till inom familjen. Gick spåret utåt skulle någon dö. sjungning

Djuren skulle ha julekost på kvällen.

Tomten skulle också ha riktigt rart på julnatten. - Tomtarna
 drogo från den en bóen till den andra.- I min fasters by var det en
 gumma, som hade tomtar. Hon bar mat till dem. De skulle ha julgröt.
 Den satte hon ut på logen. Hon brukade vara ute och tala vid dem.

Annandag jul gick de ut och sjöng mycket tidigt, vid tolv-
 ettiden eller så. Vanligen hade de med sig stjärna. När de kom utan-
 för fönstren sjöng de Staffansvisan. (Gamle Strähle går efter Geijer-
 Afzelius, "Svenska folkvisor", som han äger. Han slår upp n:r 91:1
 (Uppl. Sthlm 1880) och säger): -Den här sjöng de och några verser i
 nästa också. De blandade in sådana verser, som de tyckte passade.-
 Släppte de inte in dem, så sjöngo de ovettheter:

194

Jag ser uppå er taketorv,
 härinne få vi hakekorv.

ACC. NR M. 1947:172.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Strähle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jag ser uppå er fönster vit,
att eran doter är inte skit.

Jag ser uppå er fönster blank,
att ni har brännvin och inte lank.

194
Staffans-
sjungning

(Lank, det var det som kom efter, när kraften var tagen ur brännvinspannan).— Det fanns nämligen gubbar, som var oförskämda, när de kom, och inte tyckte om det. Det var en gammal gubbe härborta, som sköt ut på dem genom ett hål på fönsterrutan.— En annan av dessa gubbar, som inte tyckte om det, tände på i stugan. De trodde då, att de skulle få komma in. Men han tog en stol och steg upp på den vid fönstret. Vände ryggen till, drog upp skjortan och visade bara blanken. Då lommade de av.— I Kyrkefalla i Kåkinds härad talade de om, att de ute vid varenda gård hade stora granar vid porten eller på vardera sidan av förstudörren. Granarna voro 15-16 alnar höga. Det var fem, sex alnar i toppen, där stammen ej var skalad, utan där barret satt kvar. Annars var de skalade och hyvlade. De var så fin^a, så fina, och de stod hela helgen och togs ner först på tjugondagen. Nu på annandagen gingo de där också och drev och sjöng i stora hopar. Var det då så, att de

195

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947:173.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Frans Oscar Stråhle
Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Udenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

inte gav dem något i stugorna, stängde de till dörren utifrån, så att ingen kunde komma ut. Det var mycket lätt att göra på de gamla dörrarna. Så släpade de av med granarna till en gård, där de fingo något och ställde dem där. Och det var en stor skandal för dem, som inte hade några granar under helgen.- I Ransberg hade de varken granar eller sjungning, men längre ner, när man kom in i Kårkinds härad, hade de det.- De sjöng förr också "Goder morgon." Det var på den tiden, då de fingo sprit. De hade då vanligen ett kärl med sig och tömde däri, vad de inte förtärde. Judas hade med sig en stor penningbössa, som han tog pengarna i. Sedan ställde de till sina gillan. Och de gömde väl brännvinet de hade fått till dess. - Men mest sjöng de "Guds son är född i Betlehem." Isynnerhet på senare tider.- Vårans förra prosts döttrar voro så roade av det där, att de båda tjänstfolket stiga upp på annandagsmorgonen och sjunga. Prosten blev ond. Han tyckte inte om det. Han frågade, vad de hade sjungit. De sade, att de hade sjungit Staffansvisan. Men det var allt den andra de hade sjungit. Men hade de sagt det, hade han blivit än argare, ty det var en gudelig sång.- När vår nuvarande prost kom för en tio år sedan, sjöng de för honom annandagen. Han tyckte det var stilig.

195
Staffans-
sjungning

196

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947:174.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Stråhle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräcke stad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

De skulle också ha julbock vid jul. De gick med julabocken
 juldagen på kvällen; men vad det var är inte gott att veta.

196
Jul-
bocken

Under fastlagen fick de ej lysa i kyrkan för den, som skulle
 gifta sig. Det vågade de inte. Det var olyckligt.

197

Fastlagsris skulle de ha. Men hur det var minns jag inte.

Lysning

Dymmelveckan bestod av följande dagar: Frimåndan, Hoppetisdan

Fastlags-
ris

Dymmelonsdan, Skärtorsdan, Långfredan, Kastelördan.- De hade gudstjänst

hela veckan för varje dag.- Petetisdesbullar, mjuka, skulle de äta i Påsk

fastan.- De fick inte spinna dymmelonsdan. Det garnet dugde inte. De

buro då ut alla sådana doner, och de buro ej in dem, förrän påsken var

slut.- På kvällen dymmelonsdan gav sig käringarna iväg.- Det var ett

par husarer, som varit ute på möte. De voro på väg hem och tog kvastar

på en bondgård. Husmora där var påskkärning. De lågo vakna på natten och

såg, hur hon tog upp en planka i golvet. Därunder tog hon fram smörja

och smorde sig, och så bar det iväg genom skorstenen på sopkvasten.

198

De gingo sedan fram och gjorde likadant. Men de sade fel. Kärningen ha-

de sagt: "Härupp och härut!" Men de sade: "Härupp och härner!"- De foro

också upp och ner i skorstenen hela natten.- De skulle skjuta ner påsk-

kärningarna från kyrktornet, där de satte sig att vila.- Vid Mölltorp

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947: 175.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Stråhle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

lär de också ha skjutit av en påskkäring ena skanken.- Käringarna foro till Blåkulla.- Karl den elfte dividerade mycket med det där, han. Han brände många käringar. Särskilt i Värmland, där de flesta fanns. Han trodde på det där. Kapten Ili (eller Elin var det hon hette) var själva anföraren för dem. Hon brändes.- De satte kors med tjära på dörren dymmelveckan, så att ingen skulle göra korna någon skada. Även på väggarna framför djuren satte de kors.

198
Påsk

När de gärdar en gärdesgård, skall änden på hanken stå upp. Hänger den ned, skall trollkäringarna kunna mjölka ur dem.

En del hade också trollharar. Trollhararna tog mjölken ifrån grannarnas kor och förde hem. De kallade den också mjölchoran. Man skulle aldrig kasta ut hår och borst, som man skurat grytorna med. Det kunde trollkäringarna ta reda på och göra harar av. Det finns de än, som har sånt för sig. Vi hade en torpkäring, som hade hare. Hon hade bara en ko. Men så okristligt mycket smör, att de kunde sälja åtta, nio skålpund. De omkringboendes kor mjölkade inte alls. Jag gick med en bössa på den tiden. De lovade mig ett kvarter brännvin, om jag sköt käringens hare åt dem. De hade sett den gömma sig under ladugårdarna. Där sprang också riktigt en hare. Jag sköt den

Mjolk-
harar199
Häxor

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 176.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Strähle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och tog hem den och åt upp den.- Den där käringen hade också litet häx för sig. Fåren klippte hon verkligen. En dräng överraskade henne en gång, då hon kröp ut ur fårhuset. Fåren var redan klippta på tre ställen. Det var ett klipp i huvudet och två andra. Ullen skulle sedan användas till något häxeri.

199
Häxor

I gamla kyrkan, som brann, var lilla klockan, som om den var hackad ⁿrut om i kanten. De hade tagit av den till häxeri.- Gubbarna gick också till kyrkevaktaren och ville ha ben från kyrkogården, som de skulle ha till medicin åt kreaturen. De ville också ha bitar av tåget man drog kyrkklockan med.

Folkme-
dicin
200

Det var något särskilt de hade för sig Mariebebådelsedagen på kvällen. Men vad det var, minns jag inte.

Vårfru-
dagen

Första maj skulle de "dricka kalk i bena". Då skulle de ha starka saker; brännvin och god mat. Ägg skulle de ha bland annat.- Det skulle de förresten även ha påskdagen på morgonen.- Bönderna skulle göra sina drängar riktigt starka på första maj.

Valborgs-
mässan

På midsommar skulle det vara majstång, om det var något särskilt till gård. Den skulle stå mitt på gatan. De tog ner den till varje midsommar och målade den röd. De virade den med kransverk, så att

Majstång

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 :177.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Strähle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

det var öppet emellan. I toppen var en lång tygflagga, som var gul och blå. De hade blommor i kransarna. Pinnarna voro kanske ej fullt så långa i förhållande till stängen, som de äro på teckningar. De voro knappt en halv aln. På några ställen av stängen var det mjuka vidjor, klädda med äggskal och grönt. Allt det där fick sedan vara, som det var, tills det föll ner av sig självt. - På midsommarafton samlades de, några tjog unga, och hade var sina saker med sig, som skulle sättas upp. Det var en mängd äggskal, granna band, löv och blomkransar.

200

Majstång

201

Majstång i Undenäs från förra århundradet
 enl. Strähle. Efter skiss, granskad och
 rättad av Strähle.

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 178.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Fran Oscar Strähle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Udenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det var en viss kväll på hösten vid mickelstiden; på den kvällen skulle det vara klart. Då spådde de i Vintergatan om sommaren skulle bli regning eller torr. Likaså vilka dagar på vintern, då det skulle bli snö. Min faster hade lärt det av Sven i Lyckan i Fägerås. De kommo till henne, bönderna, och ville ha reda på det. Hon kunde säga dem, när det skulle bli snö, och när det skulle bli töväder. Men det var blott på en viss kväll, och jag tror, det var själva Mickelskvällen, hon brukade se det på fläckarna i Vintergatan.

Mikaeli
(väderleks-
spådom)
202

När jag var barn, visade de mig, var "De tre vise männen" voro. Likaså Karlavagnen, Nordstjärnan och Sjustjärnorna. De sistnämnda sit-
ta mycket tätt.

När de byggde kyrken här⁺, hängde de upp midsommarkrans. Den var åtminstone fyra alnar i genomskärning. De satte den i en stång, när tornspetsen var byggd.

Bygge-
maj

De mötte ofta hela likföljen innan någon dag.- Den, som var sist vid bordet på begravningen skulle dö näst.

203

En julafton gick min far ut. Han kom inte/igen på länge. Jag somnade. När han sedan kom in, berättade han, att han skulle dö, ty han hade sett sin likfärd ute. "A prat!", sade jag. "Jo", sade han, "jag

Döds-
tro
och
döds-
sed

+För omkring tjugo år sedan. Skriv endast på denna sida! eller något mer. Saml. anm.

ACC. NR M. 1947:179.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Stråhle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Udenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

såg det. De stå därute allihop. Jag såg dem tydligt. Det var månsken och ljus."- Fram i november kom det ett likfölje förbi. De stannade utanför och grundade på om de skulle köra genvägen. Det ville de inte gärna.- Men det var förklaringen till vad far hade sett. De stodo just där, där han hade sett dem julnatten.- Han såg sig också själv i en likfärd strax före ett dödsfall, där han var med på begravningen. Han fick lov att då gå ur vägen, ty det var mycket folk.

203
Dödstro
och
dödssed

Klockan skulle stannas, så fort någon gav upp anden. Det skulle då vara tyst och stilla.

Vattnet man tvättat den döde med skulle slås bort, och handduken och det där brändes upp. De kunde annars vara farligt för någon frisk.

204

Hade de vårtor, skulle de taga i en död med den handen. Då skulle vårtorna försvinna.

Själv mördare fick de ej bära genom kyrkporten, utan de skulle tas över muren vid solens nedgång.

De fingo inte fara genvägar med de döda. Stora vägen skulle det vara. Och stora porten på kyrkogården skulle alla gå igenom. Numera gå de genom vilken som helst.

De fingo aldrig bjuda tretton till begravning.

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 180.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Strähle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Udenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Då en gubbe här nere vid kvarnen dog, sådde käringen linfrö efter dem, som foro iväg med honom. De sade sedan, att de sågo gubben om nätterna gå där och plocka. Han fick lov plocka upp det alltihop, innan han kunde komma över det. Det var en led gubbe. Han var led vid käringen, som var prästadotter, särskilt, då han var full.

204
Dödstro
och
dödssed

De, som voro penningajudar, skulle ha några pengar med sig i graven. Det har de för sig uppe i Tiveden än.

205

Gamle Mannerheim på Bocksjö, som var överste vid livregementets husarer var en led gubbe. Gunman hans ville ha ner honom så djupt, så att de aldrig behövde se honom mera. Hon betalte kyrkvaktaren dubbelt för att de skulle gräva fyra alnar. Tre alnar är vanligt annars. De hade historier om, att de döde vore först i kyrkan på julfattagen och hade lyse.

När de byggde kyrka, skulle det vara en kyrkovård. Här skulle det vara en häst, och den har de sett. Han skulle vara betslad, och betslet var kastat över kyrkoporten.- Vid Fägre var det en so, och hon visade sig med en grisekull. Det var en skräddarepojke, som var vid prästgården och sydde. Kamraterna lurade honom i straffstocken, som stod på kyrkogården. De stängde till den och lät honom sitta ensam

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947:81.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Stråhle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräcke stad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hela natten. Han hade då sett son och hennes grisar. De gingo runt omkring honom. Från den betan blev han mycket mörkrädd och så där. När de byggde kyrkan i Tived, frågade överstelöjtnant Liljehök på Sannerud, som var ordförande i stämman, en skraddare i Sannerud, vad han ville ge till kyrkan. Han ville ge både det och det.- "En kyrkovård kan jag också bestå," sade han. "Därnere i Baggekärr bor Nora, en gammal käring. Den kan vi gräva ner levande." De skulle gräva ner kyrkovården levande, antingen det var en människa eller ett djur. Det skulle vara den första de grävde ner.

205
Dödstro
och
dödssed
206

Förr i världen, då Tived hörde till den här församlingen, fraktade Tivedsborna sina lik i båt över Unden. Det var tre mil hit från Nerikegränsen. De gjorde då uppehåll över en natt vid Kasjöhult med sina lik. De hade särskild begravningsförning med sig, som de förtärde där. På vintern red de, både karlar och käringar. Eller hade de inte häst åkte de efter oxar. De foro då ned på en natt.

Här fanns en gubbe, som kunde förstöra folk, om han ville. En hållkarl på gästgivargården flyttade ut gubben, när han var full en marknadsdag.- "Åja, vänta du!" sa gubben. "Du ska allt också få

Kloka

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 182.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Strähle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

flytta."- Det fick han också. Han var på fjorton ställen och ändå fler. Till slut flyttade han till Amerika.- Den gubben botade både människor och djur. Men ibland förgjorde han människor. Gubbens käring kom en gång i strid med en gumma på Forsvik. De tog lin från samma gärd. Gubben lovade, att hon skulle allt få göra annat än spinna. Hon blev också sjuk, hon trodde, att hon hade en orm i magen.- Gubben bodde i Stenbäck, och man kallade honom Stenbocken. Han gick alltid med en svart handske på den högra handen, som ingen fick se.- Han kunde trolle till andra, men inte till sig själv. Folk kom långväga ifrån till honom. Ville de, att den, som hade stulit, skulle lida något ont, fick de själva sticka ut ögat på hans bild, som gubben framkallade i ett glas. Då var tjuven av med ögat, innan den andre kom hem.

207
Kloka

Det var borta i Lindhult en skytt, som sköt, var han gick. Fick han tag i en bössa, kunde aldrig mera någon skjuta med den. Han ville alltid titta i folks bössor. Han stack då fingern i pipan, och sen var det stopp att kunna skjuta med den. Mötte man honom i skogen, tog också jaktlyckan slut. Man kunde då lika gärna vända om.

Friskytt

Sådana, som ville bli styva skyttar, stal oblaten vid nattvar- den och sköt på. Sedan skulle de kunna skjuta var de ville och när de

208

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR **M. 1947 : 183.**

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Strähle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ville. Men det var aldrig tur med sådant skytte. Dessa skyttar fick det fattigt och eländigt.

208

Det, som var stulet och återkommet, var det kvickaste läkemedel. Det skulle de sjuka djuren ha. Den idén har de än.

Folk-
medicin

Altarborden i kyrkan voro alltid målade förr. Fick de litet av rappningen under duken, kunde de bota kreaturen med det. Det bad de alltid kyrkevaktmästaren om. Han hade litet extra förtjänst på så sätt.

Hade modern sett lik under havande skapet, blevo barnen likbleka.

Lyte

Slår det ut små utslag på kroppen, så sade de, att de hade älvablåst. Då skulle de bränna med älvanäver. Det var den yttersta nävern, då de flådde av björkarna. Den var knottrig, så den var inte

Folk-
medicin

släter. Så var det ju också ned utslaget på kroppen. De fingo det av skomakarna, som gingo ut och togo näver. Skomakarna skulle ha den till

209

skorna. De lade det mellan ovanlädret och botten. De, som voro mycket ute, t.ex. fiskarna ute på Vättern hade det i sina skor. Nävern drog till sig av svetten. De kallade dessa skor "svenska skor".

De plockade blommor av nio slag på midsommarnatten. De kallades "fästemöblommor". De lades under huvudkudden. Den, de då drömde om, skulle de få.

Midson-
marorakel

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947:184.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: _____ Adress: _____
 Socken: _____ Berättat av: Frans Oscar Stråhle
 Uppteckningsår: _____ Född år 1846 i Bräcke stad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

På Tiveden samlade de pengar⁺, de gamle, i särskilda krukor, 209
 som arvingarna sedan fick. De hade dem så väl gömda, att ingen mer än Penningar
 de själva visste, var de voro.

Det var ett särskilt folk, tivedsfolket. De levde inskränkt 210
 och visste inte av något, som var fint. Men styva och starka, som Tiveds-
 oxar voro de. De voro grova och litet puckelryggiga. De skulle vara borna
 finnar, som flyttat in under Karl XII:s tid.

Det var en gubbe, som var uppe från själva Trolltiveden. Han
 var ladugårdsdräng i Granvik. Där tjänte en annan dräng därborta. Han 210
 inbillade gubben, att han hade mycket pengar. Det hade gubben också, Spiritus
 men han ville ha mer. Gubben frågade, hur drängen kom över sina pengar.
 "Jo", sade drängen, "jag har en spirtus"- Han erbjöd den åt gubben för
 tio kronor. Han sade till gubben, att han inte skulle bli rädd första
 natten han hade spirtusen. Drängen tog så en liten skalbagge eller
 tordyvel och målade den. Han gav den åt gubben i en liten ask, som
 skulle sättas under sängen. På natten kom drängen in och lade sig un-
 der sängen. Och mitt på natten gav han till en puff. Gubben läste,
 så många böner han kunde. Tre gånger puffade drängen. Den tredje
 gången vände han upp och ned på sängen. Gubben sprang ut, vettskrämd.
 Drängen fick igen sin spirtus. ⁺ Det var silverpengar, pappers-
 pengar ha de aldrig gillat.

ACC. NR M. 1947 :185.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Stråhle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det fanns troll i Hökøberget.- Då en bonde en gång gick och slog ängen nedanför, kom det en trollgubbe ned på ängen. Han bad, att han skulle få lära sig bryna lien.- "Bryn och slå, då!" sade bonden och gick hem. På morgon hittade de lien, och då var det bara skaftet kvar. Han hade brynat upp alltihop.

210

Troll

211

Det fanns en grotta i Hökberget, och de sade, att trollen bodde därinne. Det kom en gång troll till en gård därnere och ville låna. Det var en granngård till Trollberget. Trollen skulle baka och ville låna redskap till det.

Kreaturen blevo ofta bergtagna. De blevo mjölkade av trollen. Och den dagen kunde man inte hitta dem. Trollen begagnade sig av dem den natten. Kreaturen blevo förstörda dagen efter av det.

En natt, då jag höll på och mette kräftor i en å uppe bland de där bergen, såg jag en gubbe mitt uppe på berget. Jag plockade ihop mitt pick och pack och gav mig hem fortare än vanligt.

Min fader sköt en gång en tjäderhöna på berget. När han kom fram dit han sett henne falla ned, låg alla fjädrarna där, men tjäderhönan var försvunnen. Det klingade inne i berget av deras gryta. De hade plockat hönan i hastigheten, innan far hann fram.

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947:186.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Strähle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det var en kvinna, som hade fått några oäkta barn. Men hon var aldrig kyrkotagen efteråt. Hon gick en gång efter en barnsbörd uppe i bergen efter boskapen. Då kom det en leder gubbe och bad att få ta henne till kyrkan. - "Nej tack, faen!" sade hon. "Du har ingen mage, som våran präst har."

212

Troll

Vid Hökängen på andra sidan Sättraströmmen äro de där höga bergen. Nedanfö dem är det väldigt vackert på ängen. Då min far och en annan voro på jakt en gång och kommo dit, satt det ett fruntimmer på gräset och kammade sitt långa hår. Far min frågade, vad det kunde vara för en. "Tyst, tyst!" sade de andre. Det försvann också.

Skogs-
rå

Uppe i Tiveden har det gått mycket skogsfruar. Det har min mamma sett en. Hon hade precis som ett stort såll på huvudet. De blevo så rädda, att de rullade ner gardinerna.

Jag har sett sjörået i en liten sjö, Tingsjön, häruppe. Jag kom och körde ett vedlass efter ett par oxar en sommar. Jag var då något över tjugo år. Det var sent en varm och klar kväll. Sjön låg blank. Det var strax före solnedgången. På andra sidan sjön var det tre vita fruntimmer. De voro ute i sjön och stodo i vattnet, ty jag såg vattnet bakom dem. Vita voro de, så att det inte finns något så

Sjörå

213

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 1947 : 187.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Stråhle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckstad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

vitt. Knappt snön på vintern. Jag slog till oxarna med piskan och i detsamma försvann de.

213

Det var långt före min tid en karl, som de kallade Vildskur. Han hade lärt sig näckapolskan av näcken. Han kunde inte sluta med spelet, när han börjat spela den förrän de rök stråken från honom.

Näcken

Strax härner i ängen är det en rund kulle med en övervuxen stensättning. Där har det ofta lyst. Det har hundratals människor sett. Där finns troligen en skatt. De har också hittat en gammal stridsyxa av järn där. Även en annan figur av järn. De gamle före min tid har talat om, att det var en gammal grav.

Skatt

Vid Tingsjön har det funnits en ättestupa i hedentid. Ett berg på tre alnar över vattnet rätt ner. Vattnet är mycket djupt där.- Det var en bonde, som var mycket elak vid käringen. Hon sade, att hon ville gå och dränka sig där.- "Det kan du gott göra," sade han. Där finns plats, ty där ligger tre tusen män före dig."

214

På Näs ägor ligger Blekemansberget eller Vitemansberget. Där skall Sigfrid ha predikat. Han kallades för den bleke eller vite mannen. Där synes än i dag en stor stenring och en stor sten i mitten,

Sigfrid

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 188.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Strähle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

där han stod och predikade.

Det var här en gammal sägen, att då några finnar en gång vo-
 ro ute och jagade i skogen på udden, som skjuter ut i Unden, flög
 pilen bort och fastnade i ett mossbelupet berg. När de närmare un-
 dersökte det, var det en gammal kyrka, som stod där. Den hade stått
 övergiven sedan digerdödens dagar. De ställde den åter i ordning.

Uppgiften om kyrkan finns i en liten bok av prosten Öhman. Han har
 fått det dels från mig, dels från några andra gamla här, som nu äro
 döda, dels ur kyrkböckerna. På 1700-talet beslöt man att riva de
 gamla kyrkan. Den såldes på auktion. Och därpå skulle den rivas.
 Men det var ingen, som tordes ge sig på den. Alla väntade, att de,
 som först gjorde det, skulle straffas för helgerånet. Det var dock
 en bonde i Skagaberga, som vågade föra klubban. Men han blev sedan
 lam i handen för hela sitt liv. Det är sanning med säkerhet.

I Undenäs gamla kyrka, som brann, var det också så konsti-
 ga inrättningar. De sade, att det hade varit munkar i den. Mitt ö-
 ver prästen hängde det en guldduva i taket över predikstolen. Vi
 sökte efter den i askan efter kyrkan. Men vi hittade intet guld.

Skaga gamla kyrka uppe vid Unden hade Ramunders dotter Skaga Ramunder
 byggt.

214

Kyrkan
från
diger-
döden

Kyrkan
rives

215

Undenäs
kyrka

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M.1947:189.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Strähle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckestad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Ramunder bodde häruppe. Han var ett slag åt Södern och där 215
 och där antog hans döttrar kristendomen. På senare år bodde han nån-
 stans häruppe vid Bodarne eller Ramundeboda. Där ha de hittat hans
 svärd. Det var så stort, att det var nätt och jämt, att en vanlig
 karl kunde lyfta det. Ramunder Hin onde hette han, och hans döttrar
 hette Skaga och Drota. Skaga byggde den lilla kyrkan häruppe. Hennes
 gård kallade de för Skagen, och den finns än i dag. Kyrkan kallades
 också Skaga kyrka. Nu är platsen, där de stått, inhägnade, och grav-
 kullarna finnas än i dag. De har också sagt, att Ramunder var en jätte. 216
 De sjöng här förr en visa om Ramunder, där det sades, att han hade
 femtio alnar till byxetyg och femton alnar till byxeremmar.

Medan Skaga gamla kyrka fanns bar de kalvskinn med sig dit Kalvskinn
 och skänkte till kyrkan, när kalvarna ville dö för dem. Skinnen såldes som
 sedan på auktion. offer

Där fanns också offerkälla. När det var gudstjänst kastade Källor
 var och en ned en slant. Skaga pojkar öste den först och kom så åt
 pengarna. Men sedan hittade de på att göra en hov, som de lät ligga på
 botten och sedan få pengar i.

Det finns också en gammal offerkälla i en liten äng uppe i

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 1947 : 190.

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
 Härad: Adress:
 Socken: Berättat av: Frans Oscar Stråhle
 Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckstad, Undenäs

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Prästgårdsskogen. Den kallas för Botildes äng eller Botilängen. Vi hittade pengar i den källan, när vi var barn och gick och plockade bär.

216

De talade också förr här om en kung Vale. Viken, som ligger mellan Sättra och lansvägen, kallas Valviken. Borta på isen vid Viken kämpade Vale och Puke med varandra. Det var ett väldigt slag. De hittar ibland vapen i Viken. Min far har sett ett spjut, som en bonde fick upp på nät. De ha även hittat hästskor och sporrar. Det är vid Salviken, där de gick i land.- Vale kom ifrån Östergyllen och skulle möta Puke här. Puke skulle det väl vara, som vann. Det var en gubbe, som hette Måns, som bodde vid Månssund, som hade lärt Pukes folk, att såga upp isen, när Vale kom med de sina från Valekleven, där de hade varit lägrade under natten. Till belöning skulle Måns få så mycket skog, som han kunde springa omkring på en dag. Han sprang, så han dödde, gubben. Jag har sett tuvan, där han trillade omkull. Den kallas för Mårtens tuva än i dag. Den ligger i strömmen, som kommer ner till Sättra från Unden. Där fick han, för han var snål.

Histo-
risk
sägen
217

Vid Forsvik intill vägen nedåt Svanvik ligger ett par jättstenar. De stå lutade snett mot varandra. Där skall Vale och en annan

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR M. 1947 : 191.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Östergötland m.fl. Upptecknat av: Sven Liljeblad
Härad: Adress:
Socken: Berättat av: Frans Oscar Strähle
Uppteckningsår: Född år 1846 i Fräckstad, Undenäs

ha ingått förbund.- De hade vräkt ikull en av de atenarna, när de
tog vägagrus. Men när kung Karl XV kom, hörde jag själv, att han sa-
de till länsman, som stod där med sin fina hatt:"Det har fallit en
där borta vid skogen. Den får du allt.se om." Och länsman blev så
mjuker så.

217

Karl XII reste över Vättern i en eka. Han blev så sömnig,
att han ställde sig vid ett hus med armarna på taket, så lång var han,
och sov i två timmar. Det var i Hjo han tog sig i land.⁺

218

Karl XII

Foto. Kolarkoja i Tiveden.

⁺ Denna lustiga sägen har jag hört av flera personer boende vid
Vättern.- I Hjo kan man ännu utpeka det hus vid hamnen, som kungen
lutade sig emot. Man säger där, att han kom i en eka från Karlsborg.

Skriv endast på denna sida!